

EL MÓN DELS INFANTS EN ELS CONTES. ANÀLISI PSICOPEDAGÒGICA

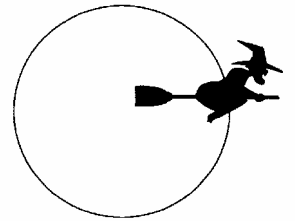
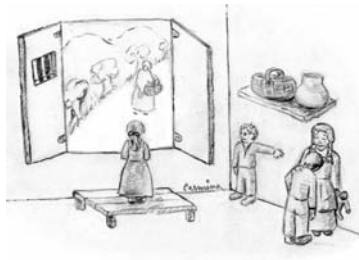
Lluís Folch i Soler

EL MÓN DELS INFANTS EN ELS CONTES. ANÀLISI PSICOPEDAGÒGICA

Lluís Folch i Soler

Departament de Personalitat, Avaluació i Tractament Psicològic

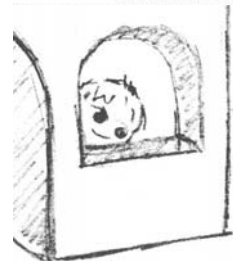
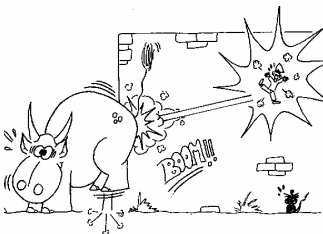
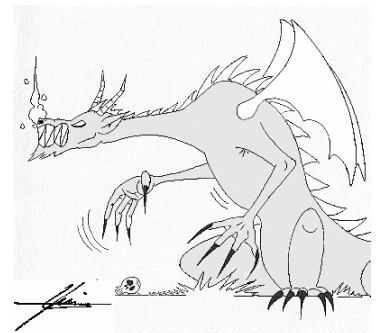

EL MÓN DELS INFANTS EN
ELS CONTES
 ANÀLISI PSICOPEDAGÒGICA

per

Lluís FOLCH i SOLER

ÍNDEX

PRÒLEG	I
JUSTIFICACIÓ	III
CAPÍTOL I	
1. CRÒNICA D'UN DESPRENIMENT	1
1.1. El món dels infants	1
1.2. El protagonista	1
1.3. La mare	3
1.4. El pare	3
1.5. L'educació	4
1.6. El despreniment	5
1.7. Salut i salvació	5
Notes	6
CAPÍTOL II	
2. LA MOSTRA	7
2.1. Criteris d'ordenació	7
a) El despreniment	8
b) Estructura de la personalitat	10
c) Superació de l'etapa	11
d) Tendència i interessos	11
e) El valor del jo.....	12
f) El control de les emocions	13
2.2. Assaig de classificació	13
CAPÍTOL III	
3. ELS MODELS	15
3.1. La mare casa	15
3.2. Créixer en quantitat	16
3.3. El primer despreniment.....	17
3.4. Aprendre del pare, aprendre de la mare	17
3.5. Despreniment edípic	17
3.6. Èdip.....	17
3.7. Eros i Psique	21
Notes i Bibliografia	30

CAPÍTOL IV

4. UN LLENGUATGE UNIVERSAL	31
4.1. El conte és literatura	31
4.2. El conte és també un recurs didàctic	32
4.3. El conte és tradició oral	33
4.4. Criteris de classificació	34
4.5. El contingut	35
a) Desplaçament	35
b) Simbolisme	37
c) Condensació	39
Notes	40

CAPÍTOL V

5. La por de deixar el niu	41
5.1. El llop i els set cabrits	41
Notes	44

CAPÍTOL VI

6. Contes del créixer en quantitat	45
6.1. El peixet d'or	47
6.2. El follet dansaire	50
6.3. El fillol de la mort	52
6.4. El flautista d'Hàmelin	53
6.5. La llebre poruga	54
6.6. Els follets i el sabater	55
Notes i Bibliografia	56

CAPÍTOL VII

7. Contes de la integració del jo	57
7.1. Els músics de Bremen	58
7.2. Sis van pel món	60
7.3. Els quatre germans destres	64
Bibliografia i notes	68

CAPÍTOL VIII

8. Contes del primer despreniment	69
8.1. En Patufet	70
8.2. Els tres porquets	71
8.3. Els tres cabrits garrells	73
Bibliografia	76

CAPÍTOL IX

9. Aprendre del pare, aprendre de la mare	77
9.1. La senyora Holle	78
9.2. L'aigua d'Anomé	79
9.3. El geni de l'ampolla	81
9.4. Les tres plomes	83
Notes i Bibliografia	86

CAPÍTOL X

10. Enamorar el pare, enamorar la mare	87
10.1. Taubel	87
10.2. Hansel i Gretel	90
10.3. Els tres consells del pagès	95
Notes	96

CAPÍTOL XI

11. Cançons de bressol	97
11.1. Qui canta la cançó de bressol	98
Notes	108

CAPÍTOL XII

12. Contes de com es fan noies	109
12.1. Fades i bruixes	110
12.2. La mare dels petits	110
12.3. La mare de les noies grans	110
12.4. El pare de les noies grans	111
12.5. Ivànutxka i Elènutexkla	112
12.6. La Cendrosa, La Ventafores	116
12.6.1. Perfil evolutiu de la protagonista	117
12.6.2. El conte	119
12.7. La Blancaneu	125
12.7.1. La mare	126
12.7.2. El pare	126
12.7.3. Els nans	127
12.7.4. La mare edípica	128
12.7.5. El pare edípic	131
12.8. Milpells, Pell d'Ase	131
12.8.1. Estructura	132
12.8.2. Nivells d'anàlisi	133
12.8.3. Les versions	134
12.9. Com es fan noies	138
Notes	139

CAPÍTOL XIII

13. Contes de com es fan nois	141
13.1. El pare dels nois	141
13.2. La mare dels nois	142
13.3. El gat amb botes	142
13.4. L'amor de les tres taronges	145
13.4.1. El conte	147
13.5. La serp blanca	151
13.6. La bola de cristall	155
13.7. El bruixot enamorat	158
13.8. El sastre eixerit	163
13.9. El cavaller Sant Jordi	165
13.9.1. El mite	165
13.9.2. La Història	166
13.9.3. La llegenda	166
13.9.4. El conte edípic	166
Notes	170

CAPÍTOL XIV

14. Contes de ser mare	171
14.1. La Bella Dorment del bosc	172
14.1.1. <i>La versió e Basile</i>	172
14.1.2. <i>La versió de Perrault</i>	173
14.1.3. <i>La versió dels Grimm</i>	175
14.1.4. <i>Anàlisi del contingut</i>	177
14.1.5. <i>El son letàrgic</i>	177
14.1.6. <i>L'adolescència</i>	177
14.1.7. <i>Les bases per arribar a ser persona</i>	178
14.1.8. <i>La maduració sexual</i>	179
14.1.9. <i>La perfecció de la maduresa humana</i>	179
14.1.10. <i>D'adolescent a adult</i>	180
14.1.11. <i>Virginitat fecunda</i>	180
14.2. La Caputxeta Vermella	181
14.2.1. <i>El missatge</i>	183
14.2.2. <i>El conte</i>	184
14.3. Iorinda i Ioringuel	187
14.3.1. <i>El conte</i>	189
14.4. Rapunzel	192
Notes	200

CAPÍTOL XV

15. Contes del créixer en parella	201
15.0.1. <i>El procés educatiu</i>	201
15.0.2. <i>Natura versus cultura</i>	202
15.0.3. <i>Simbolisme de l'animal</i>	202
15.0.4. <i>Tipus d'animal</i>	203
15.0.5. <i>El moment de l'aparició</i>	203
15.0.6. <i>El vincle</i>	204
15.0.7. <i>La maduresa afectiva</i>	204
15.0.8. <i>El pare</i>	206
15.0.9. <i>La mare</i>	206
15.0.10. <i>Contes de l'últim impuls maduratiu</i>	207
15.1. La cabreta encantada	208
15.1.1. <i>Itineraris evolutius</i>	209
15.2. Tsarèvitx Ivan	211
15.3. El príncep serpent	216
15.4. El rei gripau	218
15.5. El mirallet de la serp	222
Notes	224

CAPÍTOL XVI

Epíleg	225
--------------	-----

PRÒLEG

Quan en Lluís Folch em va demanar d'escriure unes quantes ratlles per encapçalar aquest llibre em van venir al cap una colla de pensaments contraposats. Per una banda, ho vaig considerar una deferència immensescuda que em semblava agosarat d'acceptar, perquè estic convençuda que podia haver recorregut a veus molt més autoritzades que la meva; per l'altra, l'amistat que havia anat sorgint entre nosaltres durant les moltes hores compartides en la tasca de dirigir els estudis de mestre a la Facultat Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona m'empenyia, diria que gairebé m'obligava, a acceptar l'ofertament.

Al llarg d'aquells tres anys es va anar forjant aquest llibre i, enmig de la feina, sovint intensa i absorbent, sempre trobàvem una estona per comentar com avançava. Amb aquella alegria encomanadissa de qui gaudeix enormement amb el que fa, en Lluís m'interpretava simbòlicament un conte, m'explicava la troballa d'un sentit, em posava un exemple que li servia per confirmar una hipòtesi o s'entusiasmava amb un punt de vista que fins en aquell moment li havia passat desapercebut. I és que, a més de compartir responsabilitats acadèmiques, compartíem també l'interès per la literatura de transmissió oral i per la recerca en el camp dels contes populars i de les rondalles.

No hi ha dubte que els contes tradicionals, les rondalles i les llegendes tenen un valor universal, ens expliquen com és la societat de la qual formem part, ens parlen dels conflictes de la pròpia cultura i ens transmeten una visió del món específica que sorgeix d'una experiència històrica compartida. Així, encara que ens pugui semblar que aquesta mena de relats no tenen cabuda en el món actual, modern i tecnològicament avançat, i que les històries que expliquen ja no interessin a ningú, tots podem trobar en la pròpia experiència anècdotes que desmenteixen aquesta apreciació. L'univers màgic dels contes i les llegendes, les històries fantàstiques que expliquen, i els enigmes que plantegen continuen meravellant els infants i ens fan ser optimistes sobre la seva pervivència.

Encara m'emociono quan recordo com, de petits, els meus fills reclamaven que els expliqués un conte. Es deixaven seduir sense reserves pel relat i, al final, acabada la història, després d'uns minuts en silenci en què semblava que volguessin acabar-ne de pair la màgia, amb el rostre il·luminat, exclamaven: –Torna-me'l a explicar! Tant els feia que l'haguessin sentit mil vegades, mai no en tenien prou. Sempre era possible reinterpretar-lo, sempre s'hi podien trobar nous matisos, sempre hi descobrien nous detalls.

Però no només els més petits es deixen arrossegar per la fascinació dels contes. En una ocasió, a propòsit d'una exposició titulada “La màgia de l'aigua”, impulsada per la Universitat de Girona i pel Museu de l'Aigua de Salt, vaig participar en una recerca per recuperar les llegendes que havien sorgit al llarg del curs del riu Ter i que encara s'explicaven, de generació en generació, en molts dels pobles que hi ha a la seva riba. En el marc de l'exposició, s'oferia a les escoles una activitat didàctica que incloïa l'explicació d'algunes de les llegendes recuperades en el tram de riu que passava per la seva zona. Alumnes de tots els cicles de primària van visitar l'exposició i absolutament tots, fins aquells que inicial-

ment es mostraven més escèptics i adoptaven el posat burleta del qui es considerava de tornada d'allò que per a ells eren ximpleries de criatura de bolquers, van acabar sucumbint a la màgia de les històries. A mesura que els personatges de les llegendes –dones d'aigua i nimfes, bruixes i dimonis, reis, caçadors i animals fantàstics– anaven envaint la sala, els infants s'imaginaven haver sentit en alguna ocasió, quan passaven pel lloc en què transcorrien els fets, un murmuri estrany que provenia del fons del gorg on s'assegurava que vivien les dones d'aigua o un fregadís entre els matolls, que segurament devia ser produït per la serp gegantina de llarga cabellera i amb un brillant al front que, des de feia segles, es deia que voltava per l'indret.

Amb aquesta activitat em vaig adonar de fins a quin punt les rondalles i les llegendes formen part del bagatge cultural dels pobles i de com totes les cultures han recorregut als contes meravellosos per transmetre uns coneixements valuosíssims sobre els propis orígens. Vaig redescobrir, també, el plaer de contar històries i em vaig adonar de les enormes possibilitats didàctiques que ens ofereix la literatura de transmissió oral.

La riquesa dels contes tradicionals és un material preciós que pot ser utilitzat pels ensenyants com a eix de l'activitat educativa. Si es vol una escola arrelada al medi no es pot desaproveitar aquest món de saviesa popular que ens remet al nostre passat ancestral. Sovint els contes contenen les respostes a molts dels grans interrogants de l'existència humana i ens permeten reforçar valors com la solidaritat, la necessitat de lluitar per la pròpia superació o la consciència de pertànyer a una comunitat. Els mestres haurien de ser conscients de la importància d'explicar contes, del lligam afectiu que poden establir amb els seus alumnes i del que aquesta activitat pot arribar a significar per a ells en un món en què la comunicació directa és cada vegada més difícil i escassa. Considero, doncs, imprescindible que els mestres coneguin aquest llegat i en puguin treure profit.

En Lluís Folch també ho ha entès així i s'ha aproximat als contes des de la perspectiva de l'home preocupat per l'educació, amb la mirada del psicòleg i del pedagog, amb la voluntat del professor entestat a entendre i a fer entendre als futurs mestres com pensen, com senten i com creixen els nens i les nenes que ompliran les seves aules.

Els postulats psicoanalítics i més concretament els estudis de Bruno Bettelheim, que tanta influència han tingut en el camp educatiu, constitueixen l'eix vertebrador del llibre. És una perspectiva suggerent, però l'autor sap molt bé que no és l'única aproximació possible als contes tradicionals; ell mateix ens ho fa notar quan diu: *Si hagués estat pintor hi hauria vist retrats i paisatges; si hagués estat músic hi hauria vist ritmes, melodies i harmonies; però sóc educador, i hi vaig veure tot el procés educatiu de formació de la persona humana.*

Rosa Sayós i Santigosa

Cap d'Estudis de la Facultat de Formació del Professorat
Professora del Departament de Filologia Catalana

JUSTIFICACIÓ

*Heus aquí: jo he guardat fusta al moll.
Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll:
però jo he vist la pluja
a barrals
sota els bots,
i dessota els taulons arraulir-se el preu fet de l'angoixa...*

JOAN SALVAT-PAPASSEIT
“Nocturn per a acordió”

Heus aquí: jo he explicat psicologia evolutiva molts anys a molta gent. Potser vosaltres no sabeu què és explicar psicologia evolutiva, però jo he vist pares i educadors, mestres i terapeutes arraulir-se entorn meu preguntant-me com pensaven i com sentien els nens i les nenes que havien d'educar, i jo m'esforçava a sintetitzar teories i dades d'observació en un conjunt entenedor, a fi que els coneixements que sobre els nens poguessin tenir fossin eines a l'abast en l'exercici professional de pare i de mestre, d'educador i de terapeuta. I perquè hi arribessin millor hi posava exemples de la vida real, tant de la meva infància com de la dels meus fills, i de la dels meus clients, amb l'esperança que la vida real fes més real la psicologia evolutiva que jo ensenyava a classe. Després va venir la Biopatologia i la Psicopatologia per a mestres, i la Psicopatologia Infanto-Juvenil per a psicòlegs, i la meua actitud va ser la mateixa: ajudar a comprendre per poder intervenir. En el pla actual de la formació de mestres de la psicologia evolutiva en diuen Desenvolupament i Contextos d'Educació, i de la psicopatologia en diuen Trastorns de Conducta i de Personalitat, però els tècnics del nen segueixen necessitant comprendre per poder intervenir en el creixement, en la salut, en la teràpia i en l'educació.

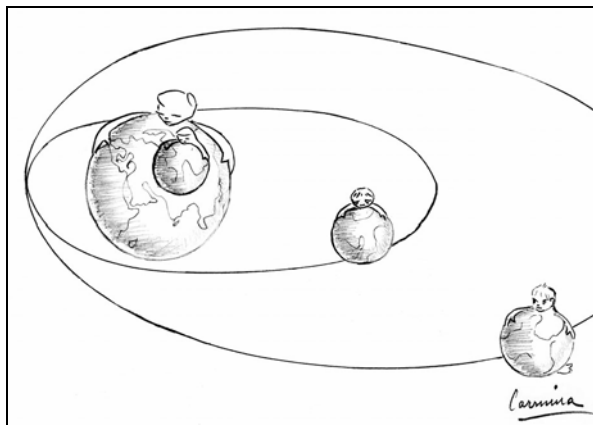
Tal com havia fet amb la Psicologia calia il·lustrar també la Psicopatologia amb exemples vius, a més dels que ja es trobaven en els llibres. Primer citava casos extrets de la meua experiència en el camp de l'educació especial, també de la consulta, però de seguida van aparèixer exemples de la vida real normal, ordinària, que il·lustraven i ajudaven a comprendre els trastorns de conducta i de personalitat. Així, la immaduresa inicial del nadó pot ser una imatge de l'autisme, amb el ben entès que si bé tots naixem una mica per fer, desconnectats, desorganitzats, sense llenguatge ni consciència de jo, una majoria caminem cap a formes de personalitat determinades, organitzades, connectades, conscients i autònomes, sabent que hi haurà una minoria que no ho podrà fer. També sabem que més endavant, durant els primers intents de despreniment de la mare i de la família, els nens s'emporten a l'escola joguines de casa per poder seguir en certa manera enganxats a casa; és la simbiosi normal, l'evolutiva, però que ajuda a comprendre la simbiosi fusional, on trobem encallats tants nens psicòtics. I podríem parlar de molts altres exemples, però el cas és que a més dels exemples que trobava en la vida ordinària, en els llibres i en la pràctica professional vaig començar a trobar exemples també en els contes infantils,

exemples de com els nens creixen i de com emmalalteixen, especialment en els contes de tradició oral. Vaig trobar el món dels nens en els contes; vaig trobar en els contes el món vist a través dels ulls dels nens.

L'anàlisi psicopedagògica d'una mostra significativa de contes ens permet contemplar una gran varietat d'escenaris on s'hi representen drames que ens mostren el món dels infants, que ens informen de les seves pors i de les seves il·lusions, dels seus èxits i dels seus fracassos, i ens expliquen com veuen el pare i la mare, el créixer i el fer-se grans. D'aquesta manera, més enllà de les seves funcions literària, lúdica i social, els contes podran ser utilitzats també com a eina de coneixement, i per tant com a eina diagnòstica, pedagògica i terapèutica. L'interès de la recerca és l'eina, perquè les troballes que es puguin fer amb aquesta eina són tot un altre estudi. Caldrà aprofundir l'estudi dels contes amb mètode i sistema, perquè aquest llibre n'és només un pròleg, un crit de sorpresa després d'una primera mirada superficial i fugissera sobre el fenomen dels contes de tradició oral, i un crit d'admiració després de descobrir o mig intuir la seva riquesa de continguts i d'estructures; veurem només les beceroles d'una recerca que no té fi. Més enllà de l'eina hi ha tot un món per explorar. Aquest llibre obre una finestra que dona al món dels contes i diu: Mireu què hi ha aquí dintre! Si us plau, mireu i jutgeu vosaltres mateixos.

Lluís Folch i Soler

CAPÍTOL 1

1. CRÒNICA D'UN DESPRENIMENT

1.1. El món dels infants

En el món dels nens hi ha moltes coses, molts objectes normalment llunyans que es confonen com un teló de fons. De tant en tant alguna cosa del fons s'acosta, es perfila i es fa gran en funció de l'interès del nen, i quan deixa d'interessar se'n torna al fons, es fa petita, llunyana i es confon. Només tres coses tenen relleu permanentment sobre el fons confús i es mantenen pròximes al nen. El món del nen està format per tres coses: la mare, el pare i jo, i en la literatura infantil els trobem representats de les formes més diverses. El jo sempre és el o la protagonista de la història, de fet és qui explica la història, o millor, la història sempre es conta des del punt de vista del protagonista. El protagonista sempre es petit perquè en relació al pare i la mare sempre és el petit, o la petita, i si hi ha germans es el més petit de tots, el més desvalgut, sovint curtet, però al final el més eixerit, el que arriba al final, el que arriba a adult. El pare i la mare, en el món del nen, hi estan representats de les formes més diverses, masculines i femenines, positives i negatives, i sempre es poden reconèixer per la funció de pare i de mare que representen.

1.2. El protagonista

Els contes de tradició oral tenen una estructura literària molt senzilla, són lineals. Una sola línia narrativa exposa l'acció del protagonista des de l'inici fins al final del conte, sense incisos, o gairebé, i sense accions paral·leles o simultànies. L'acció sempre és narrada des del punt de vista del protagonista, i l'oient (o el lector) es posa fàcilment en el seu punt de vista i s'hi identifica. Si el protagonista explica el conte i l'oient s'hi identifica, es pot dir que qui explica el conte és el mateix oient posat dintre de la pell de l'heroi o de l'heroïna del conte. L'oient viu l'acció del conte i l'expressa en primera persona, encara que sigui a través de la "veu en of" del narrador, i aquest fet és molt important per les aplicacions que té tant en educació normal com en psicoteràpia; es tracta d'explicar i d'explicar-se el món.

L'autor dels contes de tradició oral és l'oient, perquè un conte que no interessa a l'oient no es transmet. En el cas dels contes infantils l'autor és una llarguíssima successió de generacions de nens i nenes oients que han anat polint i fixant les diverses versions que ens han arribat. Si el conte sempre és narrat des del punt de vista del protagonista i l'oient s'hi identifica, oient, narrador i protagonista s'unifiquen en un tot que podem anomenar l'autor dels contes de tradició oral.

Posem-nos ara en el punt de vista de l'autor, de l'autor d'un conte, d'una comèdia o d'una novel·la. Quan un autor fa parlar diversos personatges d'una història, qui parla és l'autor, un mateix i únic autor, de manera que tots els personatges de l'obra són obra seva, parts, aspectes, manifestacions o veus d'un mateix autor. Un diàleg teatral, o novel·lesc, és una reflexió en veu alta; és una re-flexió, una flexió de l'autor sobre si mateix que li permet doblar-se en subjecte i objecte i parlar-se a si mateix construint un diàleg.

El nen oient d'un conte és el protagonista perquè s'identifica amb el protagonista, però també és tots els altres personatges. Així per exemple, quan el pare diu ¹:

No siguis presumit -va dir el pare-, què hi has de fer tu al bosc, després estaràs cansat i ni podràs aixecar la destreal; queda't i seu al meu costat, ...

és el mateix nen que parla per boca del pare, i ens està dient: *El meu pare es pensa que sóc un presumit i un tou*, i pot ser que no sigui veritat que el pare pensi això, però aquesta és la percepció que el nen en té. Moltes vegades el super-jo, els principis o l'exigència ètica dels nens els insta amb una severitat molt superior a l'exigència reals dels pares.

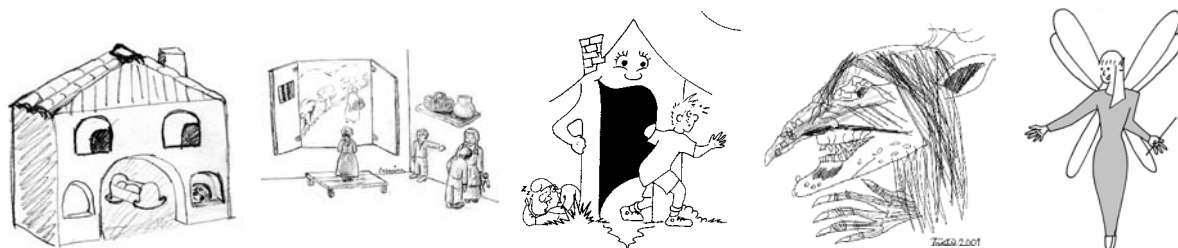
El protagonista dels contes sol ser un nen o una nena, un noi o una noia que no està massa segur de poder tirar endavant, però també pot ser un home pobre o vell, malalt o curt de gambals. Gairebé sempre és una persona que es reconeix feble i no gaire segura de poder resoldre els problemes que se li presenten; i uns poden i altres no. Però també pot ser una parella, un matrimoni, dos germans, o grups de tres, quatre, sis, set, dotze o més persones que s'obren camí en la vida; això no obstant sempre són un sol i únic jo, més o menys madur, més o menys estructurat, i a un nivell de desenvolupament que es pot estudiar per les característiques de la conducta del protagonista.

En una primera aproximació podríem pensar que els contes de protagonista col·lectiu són contes que tracten el tema de "La unió fa la força", i algunes vegades és cert, però de seguida ens adonem que van molt més enllà; són contes que tracten el tema de la integració de la personalitat. Hem de pensar que quan no hi ha un protagonista concret vol dir que no hi ha un jo concret, és a dir que encara no hi ha un jo unitari, o que hi ha un jo confús, poc conscient. Unes vegades veurem que cada protagonista és un fragment d'un jo que creix, encara no estructurat (Els músics de Bremen); altres vegades cada protagonista és una part o una funció que madura separatament i s'especialitza per poder-se coordinar després (Els quatre germans destres); altres vegades els protagonistes representen nivells madurats que el protagonista principal va superant integrant-los en un tot unitari organitzat i coherent (Els tres porquets); també poden representar el diàleg entre les diverses funcions d'una personalitat que encara no s'ha estructurat, com l'afectivitat i la intel·ligència, en "Hansel i Gretel".

El jo de cadascú de nosaltres és l'acumulació dels diversos jo que evolutivament componen la nostra història. Evolucionar, en el sentit de créixer i desenvolupar, és superar els nivells primitius de la nostra història personal, però no és pas eliminar la infantesa i l'adolescència de la nostra història sinó, precisament, pujar gràcies al fonament de la nostra infantesa i de la nostra adolescència. Tots portem a dintre el nen o la nena que vam ser, i l'adolescent, i les il·lusions, i les pors, els èxits i els fracassos; són el suport i fonament de la nostra persona. Si construïssim un jo personal de tres pisos i eliminéssim el primer i el segon pis, la caiguda del jo seria irremeiable. Així s'explica que tots ens identifiquem amb els diversos protagonistes dels contes, tinguin l'estructura personal que tinguin; els compremem perfecta-

ment. Conseqüentment, la manera com un nen o una nena reaccioni davant d'un conte concret ens permet fer el diagnòstic del tipus de problema que el preocupa i conseqüentment orientar la seva educació, o la seva teràpia.

1.3. La mare

La mare dels més petits és un lloc, un espai, un àmbit, la casa on s'està el nen, el món o la finestra que te'l mostra. En la història del nen hi ha una primera època o un primer moment maduratiu en el qual la figura del pare encara no té relleu, és l'època de la diàde, l'època anterior a la consciència de jo, l'època de la simbiosi en la qual el jo incipient del nen es confon amb el de la mare, és el primer i segon any de vida. A falta d'una consciència clara de jo el nen es recolza en el jo fet de la mare que li fa de suport, i amb la qual es confon; no sap ben bé on acaba ell i on comença la mare. D'aquest tipus de relació se'n diu simbiòtica, és una forma de relació preedípica, i en aquesta etapa la mare té un paper fonamentalment protector; el nen està en la mare. La mare és font de seguretat, punt de referència, un món o potser una finestra que t'obra al món, o el trampolí que t'hi llença.

Aquesta primera mare és la mare de la seguretat i de la protecció, és la mare-casa, o mare-família, àmbit de seguretat on es fa possible la realització personal. S'ha dit, i m'agrada la imatge, que el primer any de vida és d'embaràs extrauterí; el nen es passa nou mesos dintre de la mare i quan neix segueix pensant que encara hi és, segueix en la mare. En aquests primers moments la mare és, com ho havia estat els mesos anteriors, un entorn, unes parets, una casa. Aquesta mare és aquella mare preciosa que tenien la Blancaneu, o la Ventafocs, i que tot d'una va desaparèixer, o va ser canviada per una madrastra o una bruixa espantosa, que és el moment en què la mare comença a retirar la protecció per afavorir el despreniment; és l'inici del diàleg edípic. Després veurem les mares edípiques, fades o bruixes, però sempre necessàries perquè les nenes puguin arribar a dones. També veurem que són elles les que aproven els nois d'adult masculí.

1.4. El pare

En els contes de temàtica més primitiva el pare no hi és, i si hi és, és una referència a la funció paterna llunyana, confusa i poc definida que es confon amb les altres figures que componen l'entorn, o el taló de fons del camp perceptiu del nen. Sovint és un arbre confós entre els arbres del bosc, així ho veiem en "Els músics de Bremen" dels Grimm; altres vegades és un arbre gegant amb més protagonisme, com

en “El geni de l’ampolla”. Un pas més enllà seria el pare caçador, encara com un element del bosc, però més diferenciat, més humà que un arbre encara que sigui un arbre gegant; pensem en els caçadors del “Taubel”, de la “Caputxeta” o de la “Blancaneu”. Certament que en els contes dels més petits hi ha figures masculines, i en principi hem de pensar que podrien ser símbol del pare, però queda clar que no ho són en la mesura que la seva funció no és la funció de pare. En “El llop i els set cabrits” el llop és un clar protagonista masculí, però la seva funció no és la funció de pare; és la por corresponent a l’absència de la mare. Aquest conte no és un conte de despreniment; ens explica la història d’un nen, d’un jo col·lectiu, que no surt de casa, és la mare la que se’n va i el deixa sol. En aquest conte el llop és la por, la por més primitiva que coneixem, la por de ser devorat. La primera forma d’agressivitat que el nen pot entendre és mossegar (quan surten les dents), i és lògic pensar que la primera por s’associï a la por de ser mossegat, i en el seu extrem radical la por de ser devorat. En una terminologia psicoanalítica en diríem una por oral. En “El llop i els set cabrits” podem reconèixer la figura del pare en la persona del moliner que no vol emblanquinar amb farina la pota negra del llop. El nen sap que hi ha persones que vetllen per ell, a més de la mare, però són llunyanes, i no són font de seguretat. A “En Patufet” el pare és també una figura llunyana i poc definida, si bé és la fita on apunten els nois. En els contes de més grans veurem el pare representat com un rei, un gegant, l’amo o el pare del protagonista, i també com un ogre, un drac o una bèstia ferotge que representa el model o el nivell que els nois han de superar per arribar a adult masculí; també veurem el pare de les noies com un príncep disposat a ser seduït per les protagonistes, si fan mèrits i s’ho mereixen.

1.5. L’educació

Els contes infantils de tradició oral són la crònica d’un despreniment, la història del viatge que fan els nens i les nenes des de la total integració a la mare fins a la maduresa autònoma. Educar és acompanyar a la maduresa, és vetllar perquè aquest despreniment es realitzi en les millors condicions.

El meu interès pels contes imagino que, com tothom, em ve de molt lluny. El primer record que en tinc és el de la meua àvia Isabel explicant-nos contes, no diré a la vora del foc però gairebé, a la vora del braser. Molts dels contes que comento en aquest llibre els recordo explicats per la meua àvia, si bé després els he anat estudiant en les diverses versions escrites. Sempre m’han agradat els contes, només em va faltar l’empenta de Bruno Bettelheim amb el seu llibre que en la versió castellana es titula “*Psicoanálisis de los cuentos de hadas*”,² però que en la versió original se’n diu “*L’ús de l’encantament*” (The use of enchantment), amb un subtítol encara més suggerent “*El sentit i la importància dels contes de fades*”, (The Meaning and Importance of Fairy Tales). En aquest llibre Bettelheim ens obre la porta del món dels contes i ens diu: “Mireu què hi ha aquí dintre!”. I vaig mirar. Si hagués estat pintor hi hauria vist retrats i paisatges; si hagués estat músic hi hauria vist ritmes, melodies i harmonies; però sóc educador, i hi vaig veure tot el procés educatiu de formació de la persona humana.

Educar és acompanyar a la maduresa, i la maduresa és descobrir, organitzar i assumir una escala de valors. Educar és donar i alimentar (educare), educar és desenvolupar (educere) i educar és acompanyar tot el procés de despreniment que porta a la maduresa, a la independència i a l’autonomia.

A la maduresa s’hi arriba a través d’un èxode, d’un procés evolutiu llarg i discontinu marcat per etapes de crisi i per etapes d’equilibri que es caracteritzen per l’especial manera de percebre el món i de relacionar-s’hi; per la consciència de la realitat personal subjectiva en contrast amb la realitat dels objectes; per la tendència a la progressió i les ganes de créixer en contrast amb altres moments en que predomina la tendència a la permanència, i fins i tot a la regressió. La fita és la maduresa, el créixer i fer-se gran, en definitiva arribar a adult. Recordem que el verb llatí *adolescere* vol dir créixer, i que el seu participi passat (crescut, el que ja ha crescut) és *adultum*.

Educar és desprendre, educar és acompanyar, i també és arribar, i quan els nois i les noies ja han arribat a adult masculí i a adult femení encara els queda el créixer en parella. L’individu humà, la unitat

humana no és l'home ni la dona, no és ell ni ella, sinó la parella, masculina i femenina alhora, la unitat humana completa.

1.6. El despreniment

Aquest primer capítol introductori l'he titulat "Crònica d'un despreniment" perquè a la maduresa s'hi arriba a través d'un procés gradual i progressiu de creixement, de desenvolupament, i molt especialment de despreniment de la mare que realitza la persona des del moment que només n'és un projecte fins a la seva plenitud autònoma. La psicologia evolutiva és la ciència que estudia la conducta determinada per cada un dels moments evolutius.

La mare és com el planeta Terra i el fill és com el satèl·lit Lluna que un dia es va desprendre físicament de la mare Terra, però que no se'n va anar gaire enllà, s'hi va quedar girant entorn. Se'n va anar tan lluny com va poder seguint la seva tendència a la progressió, però no tant lluny com per perdre la protecció de la mare, seguint la tendència a la permanència. La Lluna gira sempre entorn de la Terra en una òrbita fixa determinada per l'equilibri de tendències o de forces centrífuga i centrípeta. Però els nens i les nenes creixen, i cada impuls maduratiu correspon a un augment de forces que trenca l'equilibri a favor de la tendència a la progressió, a favor del creixement i de les possibilitats de despreniment que fa possible el canvi a una òrbita més ampla, més allunyada de la mare, però sempre entorn, no fos cas que perdessin la seva protecció. Dia arribarà que serem els pares, convertits en avis, qui girarem entorn dels fills; serà el dia que els fills seran els forts i els pares els febles.

1.7. Salut i salvació

El terme salut és polisèmic, expressa diversos fenòmens. El sentit de la paraula salut, o el qualificatiu sa, varia segons el model científic o punt de vista del qual partim, de l'interès que ens mogui, de les circumstàncies d'un moment donat i de l'objecte al qual fem referència. La salut és un concepte molt primitiu, sovint es confon amb la vida i amb les diverses manifestacions de l'energia vital.

El concepte de salut està íntimament relacionat amb el de salvació. Els romans ja es "saludaven" amb l'adverbi "salve".

En el "Diccionario Ideológico de la Lengua Española" de Julio Casares ⁽³⁾, "Salvar", es defineix per mitjà de sis accepcions que es poden resumir en tres: Prevenició, en el sentit de lliurar d'un risc, evitar, excloure, aïllar; Solució, en el sentit de vèncer un obstacle, superar una altura, i; Arribar, en el sentit de recórrer la distància que hi ha entre...

D'aquestes tres accepcions la que em sembla més significativa és la tercera: Salvar-se és arribar a..., recórrer la distància que hi ha entre..., que, a més, inclou els dos primers.

La salvació no és escapar del perill (del naufragi, de l'incendi...) sinó arribar al destí. No se salva el que s'escapa d'una amenaça, sinó el que arriba a port. Qui no passa la infància i l'adolescència, qui no arriba a adult, i després a vell, no se salva.

El despreniment humà no es només l'allunyament progressiu de la protecció de la mare sinó tot el trajecte que va des del punt d'origen al punt d'arribada, i el punt d'arribada, la salvació, és la maduresa, el punt omega, la finalitat o el destí de l'home que pot ser objecte d'estudi de la Filosofia, de l'Antropologia, de l'Ètica, de la Filosofia dels valors o de la Religió. La maduresa es pot entendre com el desenvolupament total de les possibilitats genètiques de l'organisme humà, i també com l'estructuració personal segons un model humà concret. La salut és la força que empeny la realització del projecte vital, que en els homes és biològic i cultural. Oi que s'entén que els contes ens parlin de fades i de bruixes, de poders màgics i de meravelles com la forma més natural d'explicar la manera de créixer i fer-se gran, de solu-

cionar problemes i de superar els reptes i les dificultats que la vida ens planteja. Betty Ballantine, en el pròleg del llibre “Faeries”, de Brian Froud⁴, diu: *Les fades són la matèria prima de la vida que corre amb ànsia a empènyer totes les formes d’activitat creativa i, sobretot, a participar de totes les emocions.* La vida, la salut, la força, el poder, la màgia es confonen com una mateixa cosa si ens posem en el punt de vista dels nostres infants.

NOTES

¹ GRIMM, Wilhelm i Jacob. “El genio de la botella”. A: *Cuentos*. Alianza Editorial. Madrid 1981.

² BETTELHEIM, Bruno. *Psicoanálisis de los cuentos de hadas*. Ed. Crítica-Grijalbo. Barcelona 1977

³ CASARES, Julio: *Diccionario Ideológico de la Lengua Española*. Barcelona. Ed. Gustavo Gili, 1963.

⁴ FROUD, Brian; LEE, Alan: *Hadas*. Ediciones Montena, S.A. Madrid 1983. Títol original: *Faeries*.